

GİRESUN'UN EYNESİL AĞZINDA YAŞAYAN ARKAİK BİR KELİME: "İÇİKMEK"

An Alive Archaic Word in Eynesil Dialect of Giresun: "İçikmek"

Архаичное слово 'ичикмек' которое употребляется в говоре Эйнесил Гиресуна

Erol TOPAL*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 157-162

Öz: Türk yazı dilinin bilinen en eski kaynağı Köktürk kitabeleridir. Türkiye Türkçesi ağızlarında, Köktürk kitabelerinden günümüze ulaşan aynen veya kısmen değişmiş bir biçimde yaşayan birçok kelime mevcuttur. Bu kelimeler üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Köktürk kitabelerinde yer alan ve hâlâ Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan kelimelerden biri de içikmek filidir. İçikmek fiili metinlerde "boyun eğmek, bağımlı olmak, iltica etmek, esir olmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu fiil, derleme sözlüğünde Köktürk kitabelerindeki anlamıyla verilmemiştir. Tarafımızca yapılan derlemelerde içikmek fiili, Giresun'un Eynesil ağzında Köktürk kitabelerindeki anlamıyla tespit edilmiştir. Eynesil ağzı, Şal pazarı ağzı ile birlikte batı grubu ağızlarının kuzeydoğudaki başlangıç noktasıdır. İçikmek fiili, bu ağızda "sevincime içiktim" kalıp söyleyişiyle Köktürk kitabelerindeki anlamıyla kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köktürk kitabeleri, Türkiye Türkçesi Ağızları, Giresun-Eynesil Ağzı, İçikmek fiili.

Abstract: Göktürk scripts are known as the oldest source of Turkish written language. In Turkey Turkish dialects, there are a lot of words which from köktürk scripts and these words are existing same or partially changed. There are some studies on this words. One of the words from Köktürk scripts, still living in Turkey Turkish dialects, is içikmek verb. İçikmek has meanings such as submit, depend, defect but this verb was not interpreted in same meaning as Köktürk script in Turkish dialect dictionary. In the compilation done by ourselves, this verb has been determined in Eynesil dialect of Giresun same meaning as Köktürk Scripts. Eynesil dialect is the starting point of western group dialects in the northeast with Şal pazarı dialect. İçikmek verb is used with its meaning in Göktürk script "sevincime içiktim" in Eynesil dialect of Giresun province with model saying.

Keywords: Göktürk scripts, Turkey Turkish dialects Eynesil dialect of Giresun, İçikmek verb.

Аннотация: Древнейшие известные источники тюркской письменности являются эпиграфические Кёктюрк. В говорах и диалектах Тюркского языка есть множество слов полностью сохранившиеся или же частично измененные со времен Кёктюрк. Имеются множество исследований на эту тему. Один из слов в надписе Кёктюрк и до сих пор сохранившееся в диалекте Тюркского языка является глагол 'ичикмек'. Значение глагола ичикмек в надписи Кёктюрк "поддаваться, быть зависимым, быть заключенным". В диалектическом словаре эти значения не даны. Во время собирания лексических материалов сделанных нами в говоре Эйнесил Гиресуна выявлены те же значения данного слова обнаруженные в надписях Кёктюрк. Говор Эйнесил вместе с говором Шалпазари являются точкой начала говоров западной группы на северо-востоке. В данном говоре глагол ичикмек в значении употребленном в надписях Кёктюрк употребляется в фразе "севи́нжиме ичиктим".

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi,
Kastamonu/TÜRKİYE. etopal@kastamonu.edu.tr. Gönderim Tarihi: 25.11.2015. Kabul Tarihi: 15.02.2016.

Ключевые слова: надпись Кёктюрк, говоры Тюркского языка, говор Эйнесил-Гиресун, глагол ичикмек.

GİRİŞ

Köktürk kitabeleri, Türk dilinin bilinen yazılı ilk kaynağıdır. Köktürk kitabeleri üzerine yapılmış münferit çalışmalar vardır. Bunlar, çoğunlukla bu dönemin dil malzemesine dayalı olarak hazırlanan gramerlerdir. Bu çalışmalardan ayrıca bahsedilmeyecektir. Köktürk kitabeleri üzerine yapılan gramer çalışmalarının yanında kitabelerin söz varlığı da araştırmacıların dikkatini çeken konulardan biridir. Bu söz varlığı çalışmalarından eski Türkçe dönemine ait kelimeleri bir araya toplaması bakımından Hatice Şirin User'in 2009 yılında yayımladığı "*Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*" adlı eserinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Eser, Eski Türkçe diye tabir edilen dönemle ilgili yapılmış olan kitap, makale gibi çalışmaların taranması ve Eski Türkçe dönemine ait metinlerde geçen kelimelerin titizce tasnif edilmesiyle oluşturulmuştur. User bu çalışmasında, kelimelerin kökenleri üzerine herhangi bir inceleme yapmamıştır. Kitabelerde geçen ve günümüzde kullanılmaya devam eden kelimeler üzerinde yazılmış makaleler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Köktürk kitabelerinde geçen ve hâlâ Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam eden *ичикмек* fiili üzerinde durulacaktır. Konunun daha iyi anlaşılması için Köktürk kitabelerinin söz varlığı üzerinde de durulmalıdır. Ahmet Bican Ercilasun, Köktürk kitabelerindeki farklı kelime sayısını 840 olarak belirtir. Bunlardan 147'sinin yer, kavim, kişi ve at isimleri olduğunu söyler. Özel isimler çıkartıldıktan sonra kitabelerde birer kez kullanılmış kelime sayısı ise 693'tür. (Ercilasun 2004: 191) Leyla Karahan ise, "Köktürk Kitabeleri'nden Günümüze Ulaşan Kelimeler" adlı makalesinde Muharrem Ergin'den hareketle "Bilge Kağan, Költigin ve Tonyukuk kitabelerinde özel isimler hariç 667 civarında farklı anlamda kelime, kök ve gövdesi kullanılmıştır" der. (Karahan 2011: 118) Kitabelerde geçen bu kelimelerden birçoğu bugün Anadolu'nun birçok yerinde aynen veya kısmen değişmiş bir biçimde kullanılmaktadır. Karahan, bu sayıyı kitabelerdeki kelimelerin yaklaşık %80'i olarak verir. (Karahan 2011: 119) Ali Cin ve Yaşar Tokay, yazıtlarda tespit edilen söz varlığının-özel adlar (kişi, kavim ve yer adları) dâhil- tekrarsız 1291 sözcük olduğunu söylerler. Bu 1291 sözcükten bazı kelimeler kısmen değişmiş olsa dahi 536'sının (% 41) Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli biçimlerde yaşamakta olduğunu belirtirler. Verdikleri tabloda bu 536 sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarındaki karşılıklarıyla gösterirler. (Cin-Tokay 2012: 653-703) Ali Cin ve Yaşar Tokay'ın bu çalışmalarında ayrıca, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla Köktürk Kitabelerindeki kelime ortaklığı üzerine Aysu Ata'nın da çalışmalar yaptığı; Ata'nın Eski Türkçeden 158 kelimeyi incelediği ve bu kelimelerden 18'ini Köktürk kitabelerinden aldığı belirtilir. (Cin-Tokay 2012: 655)

İNCELEME

Köktürk kitabelerinde geçen ve günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan kelimelerden biri de "içik-" fiilidir. "Üç büyük yazıtın genel konu olarak dile getirdiği esaret döneminde, Türk devlet egemenliğinin kalmadığı ve Tabgaç egemenliğinin altına girildiği sık sık içik- fiili ile anlatılmıştır" (Öner 2010: 23). Fiil aşağıda verilen örneklerde de görüleceği gibi Köktürk kitabelerinde "tâbi olmak, teslim olmak, esir olmak" anlamlarıyla geçmektedir.

*Yağı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş. (*Düşman olup kendisini tanzim ve tertip edemediğinden teslim olmuş*). (Költigin Abidesi – Doğu yüzü -satr 10). (Ergin 2012: 10)

*Kara Türğiş budun kop içikdi. (*Kara Türkîş milleti hep tâbi oldu*) (Költigin Abidesi – Doğu yüzü satır 38). (Ergin 2012: 22)

*Kağanlıg budun ertim, kağanım kanı. Ne kağanka işig küçüg birür men tir ermiş. Ança tip Tabgaç kağanka yağı bolmuş. Yağı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş. *Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş. Öyle diyip Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olup kendisini tanzim ve tertip edemediğinden tâbi olmuş*. (Bilge Kağan Abidesi- Doğu Yüzü satır 9) (Ergin 2012: 37)

*[anda sünüşdüm. Süsin sançdım. İçikigme içikdi, budun boldı. Ölüme öldi orda savaştım. Askerlerini mızrakladım. Teslim olan teslim oldu, millet oldu; Ölen öldü. (Bilge Kağan Abidesi- Doğu Yüzü satır 37) (Ergin 2012: 51)

*Türk Budun kanın bulmayın Tabgaçda adrıldı. kanlandı. Kanın kodup Tabgaçka yana içikdi. *Türk milleti hanını bulmayıp Çinden ayrıldı, hanlandı. Hanını bırakıp Çine teslim oldu* (Tonyukuk Birinci taş, Batı Yüzü satır 2) (Ergin 2012: 65)

*kanının kodup içikdi. İçikdük üçün Tenri ölütmüş erinç. *Hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür*. (Tonyukuk Birinci taş, Batı Yüzü satır 3) (Ergin 2012: 65)

*Kanın ölürtümüz. Kağanka Kırkız budunu içikdi, yükünti. *Hanını öldürdük. Kağana Kırkız kavmi teslim oldu, baş eğdi*. (Tonyukuk Birinci taş, Kuzey Yüzü- satır 4) (Ergin 2012: 73)

İçik- fiilinin "itaat altına almak, bağımlı kılmak, ilhak etmek" anlamlarına gelen oldurgan biçimine (içger-) de yazıtlarda rastlanmaktadır. (Öner 2010: 24).

Hatice Şirin User Köktürk kitabelerinin yanında içikmek fiilini, Çoyr Yazıtı, Şine Usu Yazıtı ve Taryat Yazıtı'nda da tespit etmiş ve fiile "tâbi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek; sığınmak, iltica etmek" anlamlarını vermiştir. (User 2009: 365)

İçikmek fiil, Eski Uygur Türkçesi sözlüklerinde de Kök Türkçedeki anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Fiil, Ahmet Caferoğlu'nun, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* adlı eserinde *İçikmāk*: "Girmek, dâhil olmak, tabi olmak, itaat etmek" biçiminde geçer.(Caferoğlu 2011: 88)

İsmail Doğan, "*Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*" adlı eserinde fiile, "*başlamak, girmek, dâhil olmak, tabi olmak, itaat etmek*" anlamlarını vermiştir.(Doğan-Usta 2014: 145)

İçikmek fiili, Divanü Lugat'it-Türk'te, içikmek "*savaşta kendi dileğiyle teslim olmak*" anlamıyla geçer. Er içikti: *Adam düşmana boyun eğdi ve onların safına geçti*. İçikér, içikmék. (Atalay 2013: 192) (Ünlü 2012: 310)

İçikmek fiiline Kutadgu Bilig'de rastlanmamaktadır.

İçikmek fiili, Eski Anadolu Türkçesinde "girmek" anlamında yaşamıştır. İçikmek: "girmek, içeriye girmek." (Kanar 2011: 371) Fiil, Tarama Sözlüğünde "dehalet etmek, aman dilemek" anlamlarıyla geçmektedir.(TDK 1996: 2001)

İçikmek fiili, Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden Clauson ve Tietze'de geçmektedir. Clauson fiile, "bir düşmana veya yabancı bir yöneticiye boyun eğmek" anlamını vermiş, ayrıca fiil için "11. yy'dan sonra yaygın değildir." demiştir. (Clauson 1972: 25) Tietze ise fiili Clauson'den aktararak eski Türkçede içik- dehalet etmek, aman dilemek; yabancı hükümdarın idaresi altına girmek diye anlamlandırmış, fiilin etimolojisini "iç+ik- genişlemesi" biçiminde göstermiştir. (Tietze 2002: 366)

Fiil, çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde Méhri çüşmek (Sevgiye düşmek), écil bolmak, (sevgiye dalıp kalmak) amrâk bolmak (sevmek), yekin bolmak (yakınlaşmak yakınında olmak) anlamlarında kullanılmıştır. (Abliz vd. 1998: 192) Buradan *sevince esir olmak* anlamını çıkarmak mümkündür.

Köktürk Kitabelerinden günümüze kadar kelimenin anlamını "bir şeye esir olmak, bir şeyin etkisi altına girmek, boyun eğmek" olarak belirlemek mümkündür. Köktürkçeden günümüze ulaşan kelimelerle ilgili yapılan çalışmalarda, içikmek fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında yukarıda verilen anlamlarda yaşadığına dair bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu fiil, günümüzde Giresun'un Eynesil ağızında belirtilen anlamlarda "sevincime içiktim" kalıp söyleyişinde yaşamaktadır.

Eynesil ağızı, Şalpazarı ağızı ile birlikte batı grubu ağızlarının kuzeydoğudaki başlangıç noktasıdır. Leyla Karahan, Karadeniz sahilindeki ağızları Sinop'tan Şalpazarı'na kadar batı grubunun aynı birinci derecedeki alt grubunda göstermektedir. (Karahan 1996: 117) Ayrıca Ordu ve Giresun'un sahil ilçe ağızları ile Trabzon'un Şalpazarı ilçesi ağızı, ikinci derecedeki alt grupta da aynı ağız grubunda yer almaktadır. (Karahan 1996: 164) Eynesil ağızı da bu grupta yer alır. Giresun ağızını iki ağız bölgesine ayıran Necati Demir, sahil ilçelerini -Bulancağ'tan Eynesil'e

kadar- Giresun'un birinci ağız bölgesi olarak gösterir. (Demir 2009: 127) Demir ayrıca, Şalpazarı ve Beşikdüzü ağızlarını batıda Sinop Erfelek ilçesinden başlayan Çepni ağızlarının doğu ucu olarak göstermiş; Şalpazarı ve Beşikdüzü ağızlarını, iki ana bölgeye ayırdığı Trabzon ağızlarının birinci ağız yöresi olarak belirlemiştir. (Demir 2006: 109)

İçikmek fiili Derleme Sözlüğünde: 1. Ağlarken hıçkırmak (Şebinkarahisar-Gr.; Palha-Divriği-Sv.) 2. "Çok sevinmek": Babamın geldiğini duyunca içiktim (Nefsiköseli -Görel- Gr.)^{*}. 3. Korku ile iç çekmek (Barla-Eğridir-Isp.) (C.VII s.2505) biçiminde geçmektedir. Burada çalışmanın konusuyla ilgili olarak kelimenin ikinci anlamı üzerinde durulacaktır. Kelimeye verilen ikinci anlamda, dikkat çekilmesi gereken husus fiilin yalnız başına kullanılmış olması ve ona göre anlamlandırılmış olmasıdır. Kelimenin tek başına kullanılması eksik derlemeden kaynaklanabilir. Ayrıca kelimenin sözlüğe geçmiş bu hâli, kısaltılı bir ifade de olabilir. Teşekkür ederim yerine teşekkürler ifadesinin kullanılması gibi. Kelimeye semantik olarak bakınca "bir şeye gark olmak, mutluluk halinin yoğunluğunu ve sürekliliğini anlatmak için boğulmak" gibi anlamlar da yüklemek mümkündür. Dil çalışmaları için 2015 yılının yaz aylarında tarafımızca yapılan derlemeler neticesinde kelimenin bugün Eynesil ağzında "sevincime içiktim" biçiminde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yörede insanlar, çok sevinçli bir haber aldıklarında ya da kendileri için çok önemli bir şey istedikleri şekilde gerçekleştiğinde bu tabiri kullanmaktadırlar. Bu kullanımda "o kadar çok sevindim ki bu sevince esir oldum veya sevincim beni esir aldı" anlamları vardır. Kelimeye yüklenen bu anlam, kelimenin yazıtlardaki anlamıyla birebir örtüşmektedir.

SONUÇ

Köktürk kitabelerindeki kelimelerden birçoğunun Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmesi, -Türkçenin tarihî bakımdan birbirinden çok uzak iki ayrı dönemi olmasına rağmen- dilin devamlılığının ortaya konması bakımından önemlidir. *içikmek* fiili bugün Giresun'un Eynesil ağzında Köktürk kitabelerindeki anlamıyla yaşamaya devam etmektedir. Bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında böylesine arkaik kelime ve unsurların varlığı dikkat çekicidir; fakat şaşırtıcı değildir. Çünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında ve çağdaş Türk lehçelerinde, ortak ata mirası olarak adlandırabileceğimiz Köktürk yazı dilinden fonetik ve semantik değişime uğramış birçok unsur bulunmaktadır. Ağızlardan dille ilgili yeni ve daha fazla derleme yapılmalıdır. Bu derlemelerle daha önceki derlemeler karşılaştırılmalı ve daha önce yapılmış derlemelerdeki yanlışlıklar ve eksiklikler

^{*}Her ne kadar Nefsiköseli Derleme Sözlüğü'nde Görel ilçesine bağlı bir yer olarak gösterilse de bugün burası Eynesil'e - 1 Nisan 1960 tarihinde ilçe olmuştur- bağlı bir mahallenin adıdır.

giderilmelidir. Ağızlardan toplanacak dille ilgili yeni malzemelerden belki de Kök Türkçeden günümüze kadar ulaşan kelimelere yenileri eklenecektir.

KAYNAKÇA

- CAFEROĞLU, Ahmet (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2.Baskı.
- CİN Ali - TOKAY Yaşar (2012), Yaşar, “Bengü Taşların Söz Varlığı İle Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması” *Turkey: Turkish Studies - International Periodical or The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter p.653-703.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Londra.
- DEMİR, Necati (2006), *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi, C. I-II-III.
- DEMİR Necati-AYDOĞDU Özkan (2009), *Giresun İli ve Yöresi Ağızları*, Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.
- Derleme Sözlüğü* (1993). 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. VII.
- DOĞAN İsmail - USTA Zerrin (2014), *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican(2004); *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGIN, Muharrem (2012), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2011), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAŞGARLI Mahmud, (Çev. Besim Atalay) (2013), *Divânü Lugâti't-Türk*, Ankara: Birleştirilmiş Birinci Baskı C.I-II-III, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖNER, Mustafa (2010), “Orhun Yazıtlarındaki İçik- Üzerine”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.6, Bahar s.23-27.
- Tarama Sözlüğü* (2001), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.III.
- TIETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul: Simurg Kitapçılık, I. Baskı.
- USER ŞİRİN, Hatice (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Konya: Kömen Yayınları.
- ÜNLÜ, Suat (2012), *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- YAKUP, Abliz vd.(1998), *Uygur Tilinin İzahlıq Lugati*, Sincan: Milletler Nâşriyati Yayınları, C. 6.